

VISY BEATRIX

GYÓNOM A MINDEN...

Újranéző:
Szabad-ötletek jegyzéke
Jordán Tamás előadásában

Fotó: Mészáros Zsolt

Hogyan élhetjük túl József Attilát? Pontosabban hogyan élhet túl József Attila korszakokat, nemzedékeket? Az 1936-ban írt *Szabad-ötletek jegyzékének* kérdésekkel, kételyekkel övezett besorolása, 1938-tól datálható töredékes közreadásai, majd a teljes szöveg nyilvánosságra kerülése, szamizdatban, hibás változatokban való terjedése már önmagában izgalmas történet József Attila életművén belül és a költő kultuszában. Az „anyag” a terápiás szándékkal írt orvosi dokumentumtól a pszichoanalitikus önvallomáson át a különleges, az „automatikus írás” poétikáját működtető lírai műalkotásig sokféle meghatározást kapott már. Egyedisége, közreadásának etikai aggályai, „botránys” nyelvezete, titkokkal övezett története, terjedése tehát eleve vonzóvá és alkalmassá tette arra, hogy a szövegből előadás készüljön. Különösen a rendszerváltást megelőző években, amikor József Attilára (még) mint az egyik legnagyobb magyar proletár költőre „kellett” tekinteni a hivatalos irodalom aktuális szemlélete, besorolása szerint.

Mindezekkel a kérdésekkel, kételyekkel együtt, és az azóta jelentősen megváltozott József Attila-kép ellenére is az 1987-ben életre keltett, Jordán Tamás által mondott előadást most is élénk érdeklődés kíséri. A művész többször közreadott és az egyes előadásokon újramesélt emlékeiből tudható, hogy az általa izgalmasnak tartott és önszorgalomból megtanult monológ konyhai interperszonális *session*ökből nőtt ki színpadi produkciójává. Hogy bemutatható-e nagyobb közönség előtt, színházi keretek között, a kor tiltott-túrt „játékának” szeszélyén múltott, s a jelenleg is nézhető, hallható előadás „szavalatokkal”, versekkel kiegészülve nyerhette el a túrés ingerküszöbét, a „bemutatható” kultúrpolitikai pecsétet. Különösen, hogy a főpróbát megtekintő Király István, Bálint András visszaemlékezése szerint, zokogott az elragadtatástól. Az irodalomtörténész naplója némileg mérsékeltbb hatást tükröz, de Királynak bizonyára része lehe-

tett abban, hogy az előadás szabad jelzést kapjon: „1987. április 6. hétfő – József Attila Szabad ötletek jegyzékének főpróbája a Radnóti Színpadon. Jordán Tamás műsora. Szuggesztív erejű. A fejhallgató egy ember belső életébe visz be. Jobban érződik, milyen végtelen emberi szenvedés felett élnek a versek.”

A *Szabad-ötleteket* a rendszerváltás körüli években láttam a Radnóti Miklós Színpadon, végzős gimnazistaként vagy friss egyetemistaként. Akkoriban az egyáltalán nem szokványos előadóst az *Amit szívedbe rejtész* címbe burkolózott. Az ággyal, asztallal és még néhány jelzésszerű díszletelemmel szobaként, belső térként berendezett sötét színpadon ülő színész képe él emlékezetemben, és az egyszer csak meginduló halk beszéd. Egy alak, aki szinte suttogva darálja a különös asszociációkat, színpadon akkor ritkán hallható káromlásokat, trágár(nak tartott) szavakat, kifejezéseket. Az imaszerű, olykor felerősödő, olykor lelassuló motyogásba, belső beszédbe József Attila-versek simultak bele, alig észrevehetően, mint amikor a kőműves elsimítja a különböző textúrájú anyagokat. A monológ lenyűgözött. Legalábbis ezt az élményt őrööm mintegy huszonöt éve emlékezetemben.

2019 elején a NyolcTíz Klubban tartott estén azonban hosszas felvezetés, Jordán Tamás beavató *standupja* előzi meg a színészi játéknak mondható, évtizedekkel ezelőtt összeállított *Szabad-ötletek jegyzéke* című „darabot”. Nem tudom, hogy az emlékezetem hagy-e cserben, vagy mindez, mármint az előadás születésének és magának a József Attila-szöveg történetének ismertetése lett új, a mostani befogadók kedvéért beemelt eleme a Jordán-esteknek. Zavaromat fokozza, hogy az interneten megtalálható a szombathelyi Berzsényi Pódium sorozatának 1991-es előadása, amely szintén tíz-tizenkét perces beavatással, majd a jelenlegi estétől eltérően egy József Attila-verscsoport elszaválásával kezdődik. És ez esetben nyugodtan használható a szaválás kifejezés, amelyet Jordán – jogosan – hárít a *Szabad-ötletek*

mondásával kapcsolatban. A Radnóti Színpad előadását és más külsős színházi esteket illetően ennél pontosabb információkat a csekély számú korabeli recenziókból nem sikerült kinyernem a *Szabad-ötletek*-előadások felépítésével, a bemutatott „darab” és a közönség találkozásának mikéntjével kapcsolatban. De miért is fontos mindez? A jelenlegi József Attila–Jordán Tamás-est alapján úgy tűnt, mintha a hosszú beavatásra, a közönség „gyermekké tételére” azért lenne szükség, hogy az érthetőség, élvezhetőség kedvéért az előadó felelevenítse a harminc évvel ezelőtti kontextust, az előadás ötletének és létrejöttének körülményeit és folyamatát. Hogy felkészítsen a két üléses jegyzék mivoltára, kivételességére, amelyről talán a nyolcvanas évek második felében több, más, a korszak levegőjében lengedező, suttogó, szikrázó tudásunk volt. S e bevezetéssel mintha nemcsak tájékoztatni, helyzetet teremteni és hangolni kívánt volna, hanem elébe menni a néző megdöbbenésének, netán megbotránkozásának is.

Am úgy tűnik, hogy a *Szabad-ötletek* in medias res elmondhatósága a fentiekben is felvetett kérdések, műfaji, közölhetőségi dilemmák, a szöveg mindenféle keretét szétfeszítő mivolta, zavarba ejtő asszociációi, obszcenitása miatt 1987-től kezdődően problematikus volt. Akkor bizonyára másként, más okok miatt, mint ma. Jordán Tamás előadása egy olyan szövegnek egy olyan megközelítésmódja, amelyet (mintha) nem lehet(ne) csak úgy egyszerűen a nézők elé teríteni önmaga pórságában, közvetlenségében. És nem csak a szöveg ereje, letaglózó hatása miatt. Jordán Tamás felfogásában a versmondás olyan intim ügy, olyan személyes olvasói élménynek a közvetítése, ami a *Szabad-ötletek jegyzéke* esetében még fokozottabban érvényes. Gyónás, ahogy ő nevezi. Olyan gyónás, amit körülményes készülődés, hangolódás előlegez: a gyónást felvezető gyónás. Az elmondandó szöveg többszöri nekifutást igényel, a lényegét odázó, késleltető összes lehetséges szempontot megmozgató halogatást. Ahogy a 1991-es felvételen elhangzik: „tipródok, húzom az időt, nem akarok belevágni”.

Tehát inkább a bizalmas mondanivaló, az intimitás kerül bevezetésre Jordán közönséghangoló rögtönzéseiben. A lélek, az ember mélységeinek megvallása. A gyónás bűnbánó és alapesetben őszinte aktusa. Nem a papnak, hanem a többi ember társnak: büntetés, feloldozás nem is lehet tehát, „tudod, hogy nincs bocsánat...”. De mindez már az előadás módjával is összefügg: a színész befelé, mintegy magában mondja – motyogja, hadarja, sóhajtja – a költő lejegyzett sorait. „Elfelejt” a színpadon áll, hogy hallgatósága van, ül, jön-megy, megáll. Testhelyzetek sokaságában láthatjuk, az újabb tematikus, érzelmi nekifutások ritmusával mozdulva zárja magára a költő világát, helyzetét, nyelvét, lélektani állapotát. Erre szolgál a fejhallgatós hangosítás, a fojtott hangot, halk monológot mindenki a *saját*

.....
Mi? József Attila: Szabad-ötletek jegyzéke

Hol? NyolcTíz Klub

Kik? Jordán Tamás
 .....

készülékén hallgatja, így válhat az egész igazán interperszonálissá, intimmé. Persze ma már egy mikroporttól és egy fülestől nem dobunk hátast, mint esetleg huszonöt-harminc éve, de a fülbe elszuttogott vallomás ma is működik, ma is hat. Belemerülünk a költő asszociációiba, amelyeknek több rétege különíthető el: a hangalakok asszociatív csengésétől kezdve az írás helyzetét körülölelő látvány, hangok rögzítése, de túlnyomórészt a főként gyerekkori emlékképeket ömlesztő, ezeken megakadó, kattogó, ezeket ismétlő, analizáló gondolatömlények sokasága, amelyek gyakran keverednek a Gyömrői Editet megszólító, szidalmazó és „az összes többi nőt” összegyurmázó futamokkal. Mindebbe, a *Szabad-ötletek* áramlásába épülnek bele a versek, a mondás módján, a dikción alig változtatva. Nem ugranak ki, nem válnak szavalattá, inkább képalkotásuk komplexitása, logikai-tematikus szervezethezük által tűnnek ki a szövegfolyamból. Pátosz nélkül, „csalás nélkül [...] könnyedén”. És persze korábbi tanulmányaink is segítenek, hogy ráismerjünk például a *Kései sirató*, a *Gyermekké tettél* vagy a *Nagyon fáj* soraira. A szövegfolyamba illesztve némileg a költemények funkciója is módosul: emlékekké válnak, simulnak, vagy a vers foganásának, fogantatásának pillanataiba nyerhetünk bebocsájtást. Az emberi szenvedést, szorongást, kiszolgáltatottságot közvetítő színész vallomásának nyelvi eszközévé válnak a többi artikulált résszel azonos szinten.

Talán nem véletlen, hogy csupán a *Szabad-ötletek* hatása élt emlékezetemben. Amikor a hosszú rávezetést követően végre elkezdődött az „Az a szerencsétlen, aki ezeket írta mérhetetlenül áhítozik a szeretetre...” kezdetű jegyzet, rövid időn belül ráhangolódtam a szövegre, Jordánra, nem gondoltam többé arra, hogy színpadot nézek, hogy hol vagyok. Azt hiszem, az őrzésben, valamiféle legbelső mag őrzésében és tapintatos kicsomagolásában van a titok, amelyben az előadó még mindig hisz. Mert a *Szabad-ötletek jegyzéke* nem egyszerűen a magánélet kitergetése, nem a költő emberi oldalának megtekintése, hanem olyan magányos, kinkeserves mélypont, olyan elmeállapot, s persze mindeközben, éppen ezek miatt, egyben Gyömrői Edit felé irányuló „provokáció”, imitált inverz vallomás is, amit mi nézők, az egészet, legszívesebben eltakarnánk még önmagunk előtt is. A költő meg... kitakarta, elvakarta. És mi vágyva-tiltakozva kihallgatjuk, meglessük, mert már tudjuk, sejtjük, hogy minden „eltűn[ik] hirtelen, akár az erdőben a vadnyom”.

..... H I R D E T É S

- ◆ KRITIKÁK: KV Társulat: Médeia, Hurok és Az örökség a Jurányiban, Glória a Radnótiiban, Pettson és Findusz a Ciróka Báb-színházban, 12 szék a TRIP-hajón, Riviéra a Belvárosi Színházban, Sacra Hungaria a Stúdió K-ban, Egy százalék indián a B32 Galériában, Dino Coming Out a MU-ban
- ◆ INTERJÚK: Schwechtje Mihály, Wunderlich József